

DE ACELAȘI AUTOR

Tragicul. O fenomenologie a limitei și depășirii, Univers, București, 1975

Introducere în politropia omului și a culturii, Cartea Românească, București, 1981

Jurnalul de la Păltiniș, Cartea Românească, București, 1983

Epistolar (editor), Cartea Românească, București, 1988

Cearta cu filozofia, Humanitas, București, 1992

Apel către lichele, Humanitas, București, 1992

Despre limită, Humanitas, București, 1994

Itinerariile unei vieți: E.M. Cioran, Humanitas, București, 1995

Declarație de iubire, Humanitas, București, 2001

Ușa interzisă, Humanitas, București, 2002

Chipuri ale răului în lumea de astăzi (dialog cu Mario Vargas Llosa), Humanitas, București, 2006

Despre minciună, Humanitas, București, 2006

Despre ură, Humanitas, București, 2007

Despre seducție, Humanitas, București, 2007

Scrisori către fiul meu, Humanitas, București, 2008

Întâlnire cu un necunoscut, Humanitas, București, 2010

Întâlnire în jurul unei palme Zen (coautor Gabriel Cercel), Humanitas, București, 2011

Estul naivităților noastre. 27 de interviuri (1990–2011), Humanitas, București, 2012

Măștile lui M. I. (dialog cu Mircea Ivănescu), Humanitas, București, 2012

18 cuvinte-cheie ale lui Martin Heidegger, Humanitas, București, 2012

Dragul meu turnător, Humanitas, București, 2013

Fie-vă milă de noi! și alte texte civile, Humanitas, București, 2014

O idee care ne succește mințile (coautori Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievici), Humanitas, București, 2014

Dialoguri de duminică. O introducere în categoriile vieții (dialoguri cu Andrei Pleșu), Humanitas, București, 2015

Nebunia de a gândi cu mintea ta, Humanitas, București, 2016

Gabriel Liiceanu

România

O iubire din care se poate muri

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

În loc de prefață

Cele trei meserii ale omului	5
------------------------------------	---

I. PATRIA FURATĂ

România, <i>mon amour</i>	47
Nu mă mai mir de nimic	65
Scurtă meditație pe marginea lui „sunt nevinovat“	70
Diagnostic pentru o Românie în derivă: fictiopatia	76
Scara fermecată a lui Traian Bănescu	86
Cum pătrunde spiritul în lume? (La o aniversară)	91
După 25 de ani	98
Câteva gânduri despre limba română de astăzi	106
Despre neajunsul de a scuipa în sus	III

II. DERIVA INSTITUȚIILOR

Dans din buric pe lehamitea noastră	123
Hai la doctorateee! Hai la doctorateee!	129
Nu sunt de acord să fiu împușcat	139

De ce mi-am dat demisia din Uniunea Scriitorilor	148
Lucian Boia și glonțul dulce al patriei	158
Pupătura Senatului	170
Există catedrale ale „mântuirii neamului“?	180
Un papă care dă cu pumnul?	189
Ce-ar fi să vorbim cu-adevărat <i>corect politic</i> despre Fidel Castro?	199

III. MAREA SFIDARE

Marea sfidare. E prea mult!	209
Cine îi manipulează pe manifestanți?	212
Scoateți-l pe Grindeanu din ghearele lui Dragnea!	215
Mai avem 13 ani de rezistat	219
România gurilor știrbe	224
Țara noastră în o mie de cuvinte	234
<i>În chip de epilog</i> Păcatul capital care îngroapă o democrație. Despre lehamite	245

Redactor: Lidia Bodea
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2017

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Liiceanu, Gabriel
România: o iubire din care se poate muri / Gabriel Liiceanu. – București:
Humanitas, 2017
ISBN 978-973-50-5758-9
821.135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382; 0723 684 194

În loc de prefață

Cele trei meserii ale omului

După decembrie 1989, când cuvântul nostru a devenit liber de orice cenzură, m-am simțit în repetate rânduri tras în două direcții opuse. Unii îmi spuneau: „De ce nu intrați voi, intelectualii, în politică, dacă nu vă place ce se întâmplă în jurul vostru?“ Alții, dimpotrivă: „De ce vă băgați acolo unde nu vă fierbe oala? Locul vostru e în bibliotecă, nu în ziare, la televiziuni sau în piața publică. Vedeți-vă de cărțile voastre. Politica e a politicienilor“.

Și așa m-am văzut constrâns să-mi pun întrebarea: câte meserii are un om într-o societate care se vrea democratică? Și răspunsul pe care l-am găsit a fost: trei, trei meserii. Despre cele trei meserii ale omului voi vorbi în paginile prefeței la acest volum.

1. Prima meserie este și singura la care ne gândim îndeobște când auzim cuvântul „meserie“. Ce altă meserie ar putea să existe pe lume decât aceea care trimite la abilitățile pe care le dobândim prin învățare și care ne fac să vorbim despre *profesiunea* cuiva?

Profesăm o meserie în virtutea unei vocații și a unor ani de studiu sau de practică într-un anumit domeniu. Căpătăm un certificat sau o diplomă care atestă priceperea noastră în a face ceva util pentru alții și răsplătitor pentru noi. În dialogurile platoniciene există o adevărată voluptate a evocării meseriilor: fierar, medic, crescător de cai, negustor, tăbăcar, constructor de corăbii, strateg, olar, arhitect, cizmar, profesor, muzician... Fiecare meserie poate fi făcută mai bine sau mai prost, așadar fiecare presupune o anumită *conștiință profesională*. Mai mult, Platon își pune la un moment dat întrebarea neașteptată dacă nu cumva cel care e cel mai bun în meseria sa, un medic de pildă, nu e tocmai cel care, în absența acestei conștiințe, e capabil să facă, dacă-și propune, cel mai bine răul.

Dar de ce invocă Platon de atâtea ori numele meseriilor și al meseriașilor? Ce le este lor comun? Răspuns: o competență limitată, competența la care îi „condamnă” meseria lor. Or, crede Platon, tendința fiecărui om, pornind de la competența lui profesională, este de a trece dincolo de granițele acesteia și de a avea opinii ferme în orice problemă. Fiecare dintre noi crede, de pildă, că știe să vorbească competent despre valori. Toți știm ce sunt virtutea, binele, frumosul, curajul, evlavia, dreptatea, prietenia, iubirea și așa mai departe. Toți știm, dar, întrebați într-una dintre aceste privințe, nu putem spune cu precizie despre ce anume

este vorba. Cine, de pildă, poate vorbi cu competență despre cum se cuvine să trăiești?

2. A doua meserie într-o societate democratică este *meseria de cetățean*. În Atena lui Pericle, adică într-o societate bazată pe o *democrație directă*, în care toți cetățenii erau obligați să participe la conducerea statului și la exercitarea magistraturilor, meseria de cetățean era asociată în mod automat cu „oamenii liberi” (cam 40.000 se aflau la Atena în secolul al V-lea), perfect delimitați de meteci (străinii care primeau drept de ședere la Atena) și de sclavi. Era nevoie de cel puțin 6 000 de votanți prezenți la Adunare (*ecclesia*) pe colina Pnyx, pentru ca o hotărâre de importanță vitală pentru cetate să poată fi luată. Toate puterile în stat – legislativă, executivă și judecătorească – emanau de la *ecclesia*. Așadar, orice ateniian (orice individ liber născut din mamă și tată ateniieni), începând de la vârsta de 18 ani, avea ca meserie de bază meseria de cetățean, pe care o exercita fie ca membru al ecclesiei sau al subdiviziunilor acesteia (populația Atenei era împărțită în zece „sectoare” – pe fratrii, deme și triburi – care se ocupau de administrația locală), fie ca magistrat ales într-o funcție sau alta pe o perioadă de un an. Traiul curent al cetățenilor prinși zilnic în treburile cetății era asigurat prin munca sclavilor (un cetățean avea în medie zece sclavi, iar cei bogați urcau până la cincizeci) și, de asemenea, cei

aleși în magistraturi primeau și o remunerație modică pe zi. Sigur este că „meseria de cetățean“, de individ subordonat total cetății, îi obliga pe atenieni să-și neglijeze în mod sistematic treburile personale, iar cei care, de dragul cetății, nu o făceau erau expuși opoziției opiniei publice și, la limită, puteau să-și piardă calitatea civică.¹

Exact pe dos stau lucrurile cu meseria de cetățean într-o democrație modernă *de tip reprezentativ*. Întrucât aici cetățenii delegă periodic prin vot pe cei care vor exercita puterea în numele lor și spre a le sluji interesul, ei devin liberi pentru a se dedica în întregime afacerilor personale și fericirii individuale. Democrațiile moderne, spre deosebire de democrația atenienilor, au la bază marea sciziune dintre *reprezentanți și reprezentați*.

Însă această genială invenție a gândirii politice moderne, care eliberează masa cetățenilor de absorbția tuturor energiilor individuale în truda treburilor publice, are o contraparte extrem de periculoasă. Deși reprezentanții, odată aleși, jură că vor sluji interesele celor ce i-au ales, puterea, odată dobândită și legitimată prin votul majoritar, poate să se rupă de legă-

1. Vezi Robert Flacelière, *Viața de toate zilele în Grecia secolului lui Pericle*, traducere din franceză de Liliana Lupaș, capitolul II („Populația: cetățeni, meteci, sclavi“), Humanitas, București, 2006, pp. 36-61.

mintele făcute, să devină coruptă și să slujească cu precădere interesele celor care au dobândit-o. Mai mult, politicianul poate deveni o preocupare în sine, o „specializare“, o meserie, aducând pe scena societății o categorie aparte – politicianul de profesie –, care, ca expert al contorsionismului social, ajunge un virtuoz al demagogiei și manipulării.

Pe politicianul-acaparator-al-puterii îl însoțește, de cealaltă parte a spectrului social, cetățeanul indolent. Ei constituie, așa zicând, un cuplu, făcându-se posibili unul pe celălalt. Confiscat de mirajul fericirii personale, detașat de sarcinile vieții publice prin însuși mecanismul democrației care nu-i cere mai mult decât să voteze, cetățeanul indolent sfârșește în egoism, în timp ce, amețit de importanța funcției pe care o primește, politicianul sfârșește în autoritarism. Cetățeanul este corupt de idealul unei vieți care nu mai trece dincolo de sfera privatului și de optima administrare a afacerilor proprii, în timp ce politicianul este corupt de puterea dobândită prin vot și de tentația îmbogățirii rapide prin fraudarea banului public. El profită de faptul că cetățeanul și-a predat administrarea publică a vieții în mâna reprezentantului său și că de-acum este dispus să neglijeze în mod sistematic felul în care este exercitată reprezentanța.

Aceste două fețe ale democrației – cea totalitară a atenienilor și cea individualistă a modernilor – au fost sesizate și descrise pentru prima oară de Benjamin

Constant într-un faimos discurs rostit la Ateneul Regal din Paris în 1819 intitulat *De la liberté des anciens comparée à celle des modernes*. Constant își propune să vorbească despre „două feluri de libertate ale căror diferențe au rămas neobservate până în ziua de azi“. Cea a anticilor mai întâi:

„(Libertatea anticilor) consta în exersarea colectivă, dar directă, a mai multe părți ale suveranității ca atare: să delibereze în piața publică problema războiului și a păcii, să încheie cu străinii tratate de alianță, să voteze legi, să dea verdicte în justiție, să examineze cheltuielile, actele, gestiunea magistraților, să-i facă pe aceștia să apară în fața poporului, să-i pună sub acuzare, să-i condamne sau să-i declare nevinovați; dar, în timp ce anticii numeau aceste lucruri libertate, ei admiteau ca fiind compatibilă cu ea supunerea completă a individului autorității ansamblului. (...) Nimic nu era acordat independenței individuale, nici sub raportul opiniilor, nici sub cel al activității, nici, mai ales, sub cel al religiei. (...) În lucrurile care nouă ne apar a fi cele mai importante, autoritatea corpului social se interpunea și stânjenea voința indivizilor. Terpandru nu poate, la Sparta, să adauge din proprie inițiativă o coardă lirei sale fără ca eforii să nu se simtă ofensați.“¹

Și Constant conchide:

1. Benjamin Constant, *Œuvres politiques*, introducere, note și indice de Charles Louandre, Charpentier et Cie, Paris, 1874, p. 261.

„Astfel, la cei antici, individul, suveran mai tot timpul în afacerile publice, este sclav în toate aspectele private ale vieții. Ca cetățean, el decide pacea și războiul; ca ființă privată, este încadrat, observat, reprimat în toate mișcările sale; ca parte a corpului colectiv, el interoghează, destituie, condamnă, confiscă, exilează, își condamnă magistrații și superiorii; ca supus corpului social, poate, la rândul său, să fie deposedat de tot ce are, destituit, alungat din cetate, condamnat la moarte prin voința discreționară a ansamblului din care face parte.

La moderni, dimpotrivă, individul, independent în viața sa privată, nu este, nici măcar în statele cele mai libere, suveran decât în aparență. Suveranitatea sa este restrânsă și aproape întotdeauna suspendată; și dacă, la epoci fixe, dar rare, în timpul cărora continuă să fie înconjurat de precauții și piedici de tot soiul, el își exersează această suveranitate, o face doar pentru a renunța apoi deîndată la ea.“¹

Cele două forme de democrație se mișcă astfel pe două registre distincte și opuse: cea antică transformă omul în cetățean, în măsura în care tot ce se întâmplă în cetate se face cu participarea și acordul lui. Numai că prețul plătit pentru această suveranitate reală este lipsa oricărui drept individual. Prețul „libertății politice“, cum o numește Benjamin Constant, este plătit aici cu cel al libertății individuale. Numai cetatea are drepturi, indivizii niciodată. Altfel spus, anticul este integral cetățean, dar numai cetățean. Meseria de

1. *Ibid.*, p. 262.

cetățean pe care el o practică *full time* absoarbe total calitatea de individ; ceea ce grecii înțelegeau prin fericire (*eudaimonia*) e de gândit mai aproape de împlinirea virtuții civice decât de realizarea unor deziderate sau de atingerea stării de bine personale. Bunul mers al polis-ului devenit axă a vieții anulează în asemenea măsură independența individului, încât acesta nici nu-și mai dă seama că ea e o nevoie a lui. Nici unui atenian nu i-ar fi trecut prin minte să manifesteze pe străzile Atenei pentru „drepturile omului“, sau să conteste, a doua zi după ce juriul format din 500 de persoane îl condamnă pe Socrate la moarte cu o majoritate de 280, justetea pedepsei. Socrate nu era pentru atenieni un individ, ci un cetățean ca oricare altul supus legilor cetății. Și asta și afirmă el, când prietenii îi propun să-l ajute să evadeze și să fugă din Atena: că trebuie să respecte legea.¹

1. Platon, *Criton*, 52 c–53 b. În acest dialog, Platon le explică prietenilor și discipolilor care-i propuneau să-l ajute să evadeze din închisoare și să fugă din cetate, de ce, ca cetățean al Atenei, nu poate să facă așa ceva de vreme ce, de la naștere, a făcut un legământ cu Legile cetății. Imaginând un dialog cu acestea, Socrate le face să spună: „Avem dovezi temeinice, Socrate, că și noi, și Cetatea îți eram pe plac; (...) nu te-a împins curiozitatea să cunoști alte cetăți sau alte legi, ci te-ai mulțumit cu noi, legile de aici, și cu Cetatea asta, care ți-a fost atât de dragă încât noi, Legile ei, îți păream minunate și ai consimțit să trăiești ca cetățean sub autoritatea noastră și ai trăit aici și ai făcut copii. Și încă

În democrația modernă, individul rămâne, desigur, cetățean, ba chiar, în această calitate el e declarat, politic vorbind, suveran. Dar atât cetățenia, cât și suveranitatea sa nu se manifestă *de facto* decât o dată la câțiva ani, când devine alegător. Votul însuși, prin care el îi delegă politicianului administrarea cetății, îi permite ca, a doua zi după alegeri, să întoarcă spațiile treburilor publice și să se întoarcă, eliberat de povara politicului, la viața lui privată și la afacerile lui. Deocamdată, el nu e dispus să ia în calcul faptul că legământul făcut în ziua alegerii între alegător și delegatul său, între reprezentat și reprezentantul său se poate dovedi prea slab și că, odată ajuns în fotoliul puterii, reprezentantul va uita destul de repede momentul când îl flata pe cetățean pentru a-i obține sufragiul. Revendicând în permanență legitimitatea puterii obținute prin alegeri libere, politicianul este gata oricând să alunece în sfera arbitrarului și să-și aroge o supraștie care-l face nesuferit, trufaș și autoritar.

Comparând cele două forme de democrație, Benjamin Constant distinge foarte bine neajunsurile care

ceva: în timpul procesului aveai puțința, dacă ai fi vrut, să obții o condamnare la exil și să faci atunci, cu voia Cetății, ceea ce te pregătești să faci acum fără voia ei. Numai că pe atunci te laudai că nu te superi dacă trebuie să mori și, sunt chiar cuvintele tale, că preferi exilului moartea“. (*Criton*, traducere din greacă de Marta Guțu, în Platon, *Opere complete I*, Humanitas, București, 2001, pp. 61–62.)

le însoțesc. Numai că în cazul democrației antice nu se pune problema nici unei corecții. Idealul libertății individuale, am văzut, nici nu exista. Aici, „cu cât omul își consacra mai mult timpul și forța exercițiului drepturilor sale politice, cu atât el se credea mai liber”¹. Altfel spus, el este un sclav fericit al cetății, defel conștient de nefericirea lui personală. În democrația modernă, în schimb, corecția este posibilă și obligatorie. Dacă sistemul reprezentativ nu e altceva decât „organizarea cu ajutorul căreia o națiune descarcă asupra câtorva indivizi ceea ce ea nu poate sau nu vrea să facă ea însăși”², ea e totodată obligată, alegând acest sistem, să-i controleze în permanență buna funcționare.

„Popoarele care, cu scopul de a se bucura de libertatea care le convine, recurg la sistemul reprezentativ, trebuie să exerseze o supraveghere activă și constantă asupra reprezentanților lor și să-și rezerve, în momente care nu sunt despărțite de intervale prea lungi, dreptul de a-i îndepărta pe reprezentanți dacă aceștia le-au înșelat așteptările și de a revoca puterile de care aceștia au abuzat. (...) Primejdia libertății moderne vine din faptul că, absorbiți de bucuria independenței noastre private și de urmărirea intereselor noastre personale, ajungem să renunțăm prea lesne la partea care ne revine în exersarea puterii politice. Iar cei care sunt depozitarii autorității nu se dau înapoi de la a ne împinge într-acolo. Ei sunt dispuși să ne scu-

1. Benjamin Constant, *op. cit.*, p. 281.

2. *Ibid.*, p. 282.

tească de orice bătaie de cap, cu condiția, desigur, de a ne supune și de a plăti. Ei ne vor spune: «Care este în fond scopul strădaniilor voastre, motivul a tot ce întreprindeți, obiectul tuturor speranțelor voastre? Nu fericirea? Ei bine, această fericire, lăsați-ne pe noi să v-o procurăm!» Nu, domnilor, să nu-i lăsăm! Oricât de mișcător poate să ne pară interesul pe care ni-l poartă, să rugăm autoritatea să rămână în limitele ei: să se limiteze la a fi justă. Putem să ne procurăm singuri fericirea. Căci ce înseamnă fericirea separată de garanțiile împlinirii ei? Și unde vom găsi aceste garanții, dacă vom renunța la libertatea politică?»¹

Așa stând lucrurile, Constant trece între obligațiile reprezentanților puterii înseși sarcina de a educa poporul în vederea controlării puterii. El cheamă nici mai mult, nici mai puțin la construirea sistematică a ceea ce astăzi poartă numele de „democrație participativă”: libertatea individuală trebuie să se împletească cu libertatea politică. Dacă la antici meseria de cetățean anihila individul, la moderni libertatea individuală trebuie în așa fel concepută încât ea să poată activa oricând meseria de cetățean.

„În nici un caz, domnilor, nu este vorba de a renunța la una dintre cele două specii ale libertății de care v-am vorbit. Trebuie, am demonstrat-o, să le combinăm. (...) Opera legislatorului nu e completă doar prin faptul că a adus liniștea în țară. Chiar și atunci când poporul este mulțumit, mai rămân multe de făcut. Trebuie ca instituțiile

1. *Ibid.*, pp. 282–283.

să desăvârșească educația morală a cetățenilor. Respec-tându-le drepturile individuale, menajându-le indepen-dența, netulburându-le preocupările, ele trebuie totuși să-și consacre influența asupra lucrului public, să-i cheme pe cetățeni să le fie alături, să le garanteze dreptul la con-trol și la supraveghere dându-le prilejul să-și manifeste opiniile și, formându-i prin însăși practicarea acestor funcții înalte, să le dea și dorința și facultatea de a se achita de ele.“¹

Douăzeci de ani mai târziu, în 1840, Alexis de Tocqueville va relua și va dezvolta, pornind de la expe-riența (nemaclată de un trecut istoric) a democrației americane, problema balansului sistemului repre-zentativ între două primejdii. Ca și Constant, dar re-formulând lucrurile fără nici un ornament retoric, Tocqueville a văzut că în inima democrației con-cepute reprezentativ (îi deleg politicianului funcția de a mă reprezenta și a lua hotărâri pentru mine) se ascunde, din partea cetățeanului, pericolul individua-lismului generalizat, iar din partea politicianului, pericolul folosirii în mod discreționar (deci împotriva individului) a puterii dobândite prin vot.

Să examinăm mai întâi partea cetățeanului: indi-vidualismul. În capitolul II din volumul al doilea al *De-mocrației în America*, intitulat „Despre individualism în țările democratice“, Tocqueville face o neaștep-tată comparație între egoism și individualism. Indivi-

1. *Ibid.*, p. 285.

dualismul, spune el, e „o expresie recent apărută dintr-o idee nouă. Strămoșii noștri nu cunoșteau decât egoismul“:

„Egoismul înseamnă o dragoste înflăcărată și exagerată față de sine însuși care îl face pe om să nu raporteze nimic decât la el însuși și să se prefere pe sine înaintea tuturor. Individualismul este un sentiment calm și moderat care îl predispune pe cetățean să se izoleze de mulțimea seme-nilor săi și să stea la o anumită distanță, împreună cu familia și prietenii lui; astfel încât, după ce și-a creat o mică societate pentru folosul său, lasă marea societate în seama ei. (...)

Egoismul usucă germenul tuturor virtuților, individua-lismul seacă numai izvorul virtuților publice; dar, cu timpul, atacă și distruge pe toate celelalte și va fi absorbit, în cele din urmă, de egoism. (...)

Fiecare clasă apropiindu-se de celelalte și toate amestecân-du-se între ele, membrii ei devin indiferenți și înstrăinați unii față de alții. Aristocrația făcuse din toți cetățenii un lung lanț care mergea de la țăran până la rege; democrația rupe lanțul și pune de o parte fiecare verigă. (...)

Așadar, nu numai că democrația îl face pe fiecare om să-și uite strămoșii, dar îi ascunde și descendenții și îl separă de contemporani; ea îl aduce necontenit către el însuși și amenință să îl închidă în cele din urmă în singurătatea propriei sale inimi.“¹

1. Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America*, vol. II, traducere din franceză de Claudia Dumitriu, Huma-nitas, București, 2005, pp. 107–108.